

Щерба О. В., Желіско В. Ю.,

Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів

МОВА ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

У статті розглядаються різноманітні підходи до визначення ключових термінів: мова, комунікація. Детально охарактеризовано сутність поняття “міжкультурна комунікація”, окреслено коло проблем у навчанні іноземним мовам як засобу комунікації між представниками різних народів і культур.

Ключові слова: мова, культура, комунікація, міжкультурна комунікація, лінгвокраїнознавство.

В статье рассматриваются различные подходы к определению ключевых терминов: язык, коммуникация. Подробно охарактеризованы сущность понятия “межкультурная коммуникация”, очерчен круг проблем в обучении иностранным языкам как средству коммуникации между представителями разных народов и культур.

Ключевые слова: язык, культура, коммуникация, межкультурная коммуникация.

The article reviews various approaches to the definition of key terms: language, communication. Described in detail the essence of the concept of “intercultural communication”, problems raised in learning foreign languages as means of communication between different peoples and cultures.

Key words: language, culture, communication, intercultural communication, culture-through-language studies.

Актуальність та постановка проблеми. Людина – істота суспільна. Вона живе в суспільстві, отже, може і повинна спілкуватись з іншими членами цього суспільства, використовуючи те, що їх може зв'язувати – спільну мову. Мова складається із слів, які об'єднують людей через їх спілкування. Без спілкування немає суспільства, без суспільства немає людини соціальної, культурної, немає людини розумної, *homo sapiens*.

Люди не можуть існувати без спілкування. Завдяки спілкуванню вони живуть, розвиваються, пізнають світ і знаходять своє місце в цьому світі. Історія знає чимало прикладів, коли, опинившись на безлюдному острові, через деякий час людина втрачала людські риси і перетворювалась на тварину. Вітається всяка спроба зрозуміти з чого складається комунікація між людьми, що сприяє і що їй заважає, оскільки, як стверджує доктор філологічних С. Г. Тер-Минасова, “спілкування – це стовп, стрижень, основа існування людини” [5].

В сучасному світі, коли відбувається постійне змішування народів, мов, культур повсталала проблема виховання терпимості до чужих культур, викликання цікавості і поваги до них, подолання в собі почуття роздратованості від несхожості інших культур. Саме цим викликано загальна увага до питань міжкультурної, міжнародної комунікації.

Необхідно усвідомлювати, що помилки культурної поведінки можуть викликати непорозуміння і навіть конфлікти. Отже, нові умови життя радикально змінили завдання, які стоять перед викладачами іноземних мов, а саме, перед викладачами військових навчальних закладів: вони повинні випускати широких спеціалістів зі знанням не тільки іноземної мови, але і володінням навиками міжнародного і міжкультурного спілкування, яких потребує сучасне суспільство. *Опанувавши мову, людина починає любити культуру і традиції тієї мови, яку вона знає, на вивчення якої вона потратила час і свої зусилля. Мова перестає бути чужою. Отже, вивчення мов веде до миру між народами.*

Ступінь вивчення проблеми. Українські та зарубіжні філологи, вчені, дослідники приділяють значну увагу вивченню питань міжкультурної, міжнародної комунікації [2; 3; 4; 6]. Зважаючи на актуальність проблеми автори поставили за мету – розкрити сутність поняття “міжкультурна комунікація”, висвітлити різноманітні підходи до визначення ключових термінів. Предметом дослідження є культура та комунікація як єдине ціле у вивченні та навчанні іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Перш за все дамо визначення ключовим словам, які ми використовуємо в цій статті: мова, культура, комунікація. Почнемо з визначення поняття “мова”. Звернемося до Академічного тлумачного словника української мови (1970-1980).

“**Мова**” – 1. Здатність людини говорити, висловлювати свої думки. 2. Сукупність довільно відтворюваних загальноприйнятих у межах даного суспільства звукових знаків для об'єктивно існуючих явищ і понять, а також загальноприйнятих правил їх комбінування у процесі вираження думок. 3. Мовлення, властиве кому-небудь; манера говорити. 4. Те, що говорять, чий-небудь слова, вислови. 5. Публічний виступ на яку-небудь тему: промова.

Якщо ми для порівняння візьмемо визначення поняття “мови” в інших країнах і культурах (напр. англійській), то побачимо, що головне в чому сходяться представники різних шкіл у визначенні цього терміну є те, що мова – це засіб спілкування, засіб висловлення думок. Отак, мова служить комунікації між людьми і народами.

“Language” – A system of communication consisting of a set of small parts and a set of rules which decide the ways in which these parts can be combined to produce messages that have meaning. Human language consists of words that are usually spoken or written. (Мова – система спілкування, яка складається з дрібних фрагментів і набору правил для складання висловлювань, які мають зміст. Людська мова складається з слів, які використовуються в усній і письмовій формі [10].

Якщо ми знову звернемося до Академічного тлумачного словника української мови (1970-1980), то побачимо, що він дає всього два визначення терміну “комунікація”: 1. спец. шляхи сполучення, лінії зв'язку тощо. Одна її лекція завела мене в один із найглухіших закутків наших гір, до села, позбавленого всякої комунікації; Водні комунікації. Вузол комунікацій – місце, де сходяться, перетинаються шляхи сполучення, лінії зв'язку тощо. 2. лінгв., рідко. Те саме, що спілкування: зв'язок. Речення як засіб комунікації [8].

Слід відзначити, що тлумачення терміну “комунікація” як спілкування автори словника дають з позначкою “рідко”. Однак, за останні 30 років поняття “комунікація” значно розширилось і тепер все частіше під цим тер-

міном в Україні розуміють ще і "акт спілкування, зв'язок між двома чи більше індивідами, оснований на взаєморозумінні" [7].

Communications are: 1. the various methods of sending information between people and places, esp. official systems such as post systems, radio, telephone, etc.: *Less than 2% of all overseas aid is going to improve communications.* (**Комунікації** – різноманітні методи передачі інформації між людьми, особливо офіційні системи – пошта, радіо, телефон і т.д.; Менш 2% міжнародної допомоги піде на покращення комунікацій). 2. also the ways which people use to form relationships with each other and understand each other's feelings: *Communications between parents and children are often difficult.*

Комунікації – це також засоби, за допомогою яких люди будують відносини один з одним і розуміють почуття один одного; Відносини (досл. комунікації) між батьками і дітьми часто дуже складні [10].

Однак, справа в тому, що, як стверджують С. М. Верещагін і В. Г. Костомаров, навіть при умові володіння однією і тою самою мовою, люди не завжди можуть правильно зрозуміти один одного, і причиною часто є саме відмінності їхніх культур [3].

Академічний тлумачний словник української мови (1970-1980) дає п'ять визначень цього слова, але нас цікавить тільки перших три (два останніх – спеціальні терміни). Культура: 1) сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії. Він, купець, що раз у раз мав діло з різним народом, їздив по чужих землях, ..., *захопився блиском та багатством європейської культури, правда*; 2) освіченість, вихованість. – Вона дуже відрізняється від своїх ровесниць. Здається мені, що вона має культуру і в серці; – Культури йому бракує. Ой як бракує – вирішив зять, обмацуючи руками лисніючу під оком гулю; 3) чого. Рівень, ступінь досконалості якої-небудь галузі господарської або розумової діяльності. Культура мови і слова в деяких театрах перебуває в загрозовому стані, в чому винні перш за все керівники театрів і його майстри [8].

Визначення англійського слова *culture*: Culture – the way of life, especially general customs and beliefs of a particular group of people at a particular time. *Youth / working-class / Russian / Roman / mass culture* (**Культура** – стиль життя, особливо спільні звичаї і вірування певної групи людей в певний час.) Молодіжна/робоча/українська/римська/масова культура. (11). Culture – the customs, beliefs, art, music, and all the other products of human thought made by a particular group of people at a particular time (*ancient Greek culture, a tribal culture, pop culture*) **Культура** – звичаї, вірування, мистецтво, музика та інші плоди людського мислення певної групи людей в певний час (древньогрецька культура, культура племені, поп-культура) [11]. В англійському визначенні слова *culture* ключовими словами є *customs* 'звичаї', *traditions* 'традиції', *beliefs* 'вірування', а також вираз *the way of life* 'стиль життя'.

Отже, визначення міжкультурної комунікації видно з самого терміну: це спілкування людей, які представляють різні культури. С.М. Верещагін і В.І. Костомаров в своїй книзі дають таке визначення цього терміну: "адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, які належать до різних культур".(5)

За останні роки соціальні, політичні і економічні потрясіння світового масштабу призвели до надзвичайної міграції народів, їх переселенню, зіткненню, змішуванню і висунули питання міжкультурного спілкування на передній план. Як вчить народна приказка: В чужий монастирзі своїм статутом не ходять. Або її англійський аналог: *When in Rome, do as Romans do* (Приїхав до Риму, роби, як римляни). Обидві народні приказки намагаються застерегти від конфліктів, які можуть спалахнути між рідною і чужою культурою на базі непорозуміння, неповаги або елементарного невігластва.

Весь світ таким чином ділиться на своїх людей, які об'єднані мовою і культурою, і чужих, які не знають мови і культури. Яскраві приклади зіткнення культур дає просте спілкування з іноземцями як в їхній країні, так і в своїй рідній.

На початку роботи Британської ради в Україні, культурні конфлікти відбувались між українськими офіцерами, які вчилися по британській програмі і здавали тести, і викладачами з Британії. Помітивши, що деякі слухачі списують, британці попросили і останніх, і тих в кого вони списували, залишити аудиторію: британці були обурені і тими, хто списував, і тими хто давав списувати. Офіцери в результаті не пройшли тест і не змогли поїхати на стажування за кордон.

В місті Умань під час традиційного з'їзду хасидів у 1996 році почався безлад через те, що один з хасидів бризнув сльозоточивим газом із балончика в обличчя одній з глядачок на вулиці. Згідно зі звичаями хасидів, жінки не повинні бути поблизу мужчин, які зайняті релігійним обрядом. Очевидно, українка підійшла занадто близько – ближче, ніж дозволяла релігійна традиція. Хвилювання продовжувались декілька днів.

Актуальним є висловлювання доктора філологічних наук, заслуженого професора МГУ ім. М.В. Ломоносова, почесного доктора філології Бірмінгемського університету (Великобританії) С.Г. Тер-Мінасової: "Люди! Будьте терплячі, поважайте "чужі", не свої культури і жити стане легше і спокійніше. Три "Т" – Терпіння, Терпимість, Толерантність – ось формула міжкультурної комунікації" [5].

В такій ситуації перед освітою, а саме викладачами іноземних мов гостро стоять задачі навчити людей міжкультурної комунікації, терпимості, поваги, розумінню інших культур. Очевидно, що існує тісний зв'язок між вивченням іноземних мов і міжкультурною комунікацією. Кожен урок іноземної мови – це перехрестя культур, це практика міжкультурної комунікації, тому що кожне іноземне слово відображає іноземний світ і іноземну культуру.

Україна входить в світове суспільство, намагається впливати на світову політику і економіку, бере активну участь в розвитку світової культури і історії. Міняються відносини між іноземцями і українцями, які прагнуть заявити про себе як передову, культурну націю, що розвивається. Новий час, нові умови вимагають негайного і корінного перегляду як загальної методології, так і конкретних методів і прийомів викладання іноземних мов.

Несподівано для себе викладачі іноземних мов опинились в центрі суспільної уваги: тисячі спеціалістів в різних галузях науки, культури, бізнесу, політики, техніки і всіх інших сфер людської діяльності почали вимагати негайного навчання іноземних мов як засобу виробництва. Їх не цікавить ні теорія, ні історія мови – іноземні

мови, в першу чергу англійська, як мова світового спілкування, їм потрібні функціонально, для використання в різних сферах суспільства в якості реального спілкування з людьми з інших країн.

Максимальний розвиток комунікативних здібностей слухачів – ось основне, перспективне, але дуже нелегке завдання, яке стоїть перед викладачами іноземних мов. Для його рішення необхідно оволодіти і новими методами викладання, які направлені на розвиток всіх чотирьох видів володіння мовою, і зовсім нові навчальні матеріали, за допомогою яких можна навчити людей ефективно спілкуватись. При цьому, певна річ, не можна відмовлятися від всіх старих методик, а брати з них все найкраще, корисне, яке пройшло практику викладання. Головна відповідь на питання про рішення актуальної проблеми навчання іноземним мовам як засобу комунікації між представниками різних народів і культур полягає в тому, що мови повинні вивчатись в невід'ємній єдності зі світом і культурою народів, які спілкуються цими мовами.

Мова “не існує поза культурою, тобто поза соціально успадкованої сукупності практичних навичок і ідей, які характеризують наш стиль життя” [6].

Знати значення слів і правила граматики явно недостатньо для того, щоб активно користуватись мовою як засобом спілкування. Необхідно знати якомога більше про світ мови, яку вивчаєш, тобто потрібно знати:

1) коли сказати / написати, як, кому, де;

2) як це поняття, цей предмет думки існує в реальності світі мови, яка вивчається.

Мова – живий організм, який міняється і розвивається. Ще донедавна активним словом в розмовній англійській мові було слово “cool”, що в словниках перекладається, як щось середнє між теплим і холодним, тобто прохолодне. В повсякденному ж спілкуванні слово “cool” звучить в ті моменти, коли ми маємо на увазі “здорово!”, “клас”! Останнім часом частіше можна почути інше слово “awesome”, що в класичному перекладі означає “той, хто вселяє страх, викликає тремтіння, страхітливий”. Але воно стало популярним в англійському середовищі в значенні “приголомшливий, фантастичний” і в залежності від того, хто його говорить, перекладається по-різному: якщо це слово вимовляє пристойно вдягнута людина, с хорошими манерами, то слово буде перекладатись як “грандіозно!”, “чудово!”, “неперевершено!”; якщо підліток або студент, то “відпадно!”, “клас!” або одним із тих слів, які відповідають їхньому сленгу.

Саме тому в навчальному плані кафедри іноземних мов Академії сухопутних військ вивчається предмет лінгвокраїнознавство.

Лінгвокраїнознавство – сфера теорії і практики навчання мови як іноземної, яка складається з визначення шляхів ознайомлення слухачів з культурою країни, мова якої вивчається, її традиціями і історією.

В англійському еквіваленті терміну “лінгвокраїнознавство” відповідає термін *culture-through-language studies*, тобто вивчення культури через мову. Ця назва чітко проводить зв'язок між мовою і культурою в процесі навчання.

Є.М. Верещагін і В.Г. Костомаров сформулювали цей важливий аспект навчання мов наступним чином: “Дві національні культури ніколи не співпадають повністю, – це випливає з того, що кожна складається з національних і інтернаціональних елементів. Сукупність одиниць, які співпадають (інтернаціональних) і тих, які не співпадають (національних) одиниць для кожної пари культур, які порівнюються, будуть відрізнятися... Тому не дивно, що ми змушені не тільки тратити час і енергію на засвоєння плану вираження певного мовного явища, але і плану змісту, тобто треба виробляти в свідомості слухачів поняття про нові предмети і явища, аналогів яких немає ні в їхній рідній культурі, ні в їхній рідній мові. Отже, мова йде про включення елементів країнознавства у викладання мови, але це включення якісно іншого плану у порівнянні з загальним країнознавством. Так як ми говоримо про об'єднання в учбовому процесі мови і відомостей із сфери національної культури, такий вид викладацької роботи пропонується назвати лінгвокраїнознавчим викладанням” [3].

Висновок. Картина світу, який оточує носія мови, не просто відображається в мові, вона формує мову і його носія, визначає особливості використання мови. Ось чому без знання світу мови, яка вивчається, неможливо вивчати мову як засіб спілкування. Її можна вивчати як скарбничку, засіб зберігання і передачі культури, тобто мертву мову. Жива мова існує в світі його носіїв, і вивчення її без знання цього світу перетворює живу мову в мертву, тобто не дає людям, які вивчають мову, можливості користуватись цією мовою як засобом спілкування.

Літератури:

1. Антонович-Давиденко Б. Як ми говоримо / Б. Антонович-Давиденко. – К.: Либідь, 1991. – 158 с.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів: Світ, 1990. – 204 с.
3. Верещагін Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура / Е. М. Верещагін, В. Г. Костомаров. – М., 1990. – 146 с.
4. Желіско В. Ю., Петрухін В. С., Черник П. П., Шумка А. В. Сполучені Штати Америки (Лінгвокраїнознавство): Навчальний посібник для ВВНЗ / В. Ю. Желіско, В. С. Петрухін, П. П. Черник, А. В. Шумка. – Львів: АСВ, 2010. – 313 с.
5. Лекции доктора филологических наук С. Г. Тер-Минасовой, канал Культура.
6. Сепир Э. Коммуникация / Э. Сепир // Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М., 1993. – С. 185, 211.
7. Словарь иностранных слов. – Изд. 14-е. – М., 1987. – 608 с.
8. Словник української мови: В 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – Київ: Наукова думка, 1970–1980.
9. Ушинський К. Д. Рідне слово / К. Д. Ушинський // Збір. пед. творів: У 2 т. – К., 1963. – Т. I.
10. Cambridge International Dictionary of English. – Cambridge University Press, 1995.
11. Dictionary of English Language and Culture. – Longman Group Ltd., 1993.
12. Longman Dictionary of Contemporary English. – Longman Group Ltd., 1995.
13. Oxford Advanced Learner's Dictionary. 4th Ed. – Oxford University Press, s. a.
14. Zakharova L., Chernyk P., Shumka A. Great Britain: Textbook / L. Zakharova, P. Chernyk, A. Shumka. – L'viv: LAI, 2009. – 226 p.